

Recensies

Thiselton on Hermeneutics. The Collected Works and New Essays of Anthony Thiselton. A.C. Thiselton, Ashgate Aldershot 2006, xvi + 827 blz.

In 1971 schreef Klaus Scholder dat wie zich vandaag de dag nog met hermeneutiek bezighoudt, blijk geeft van gisteren te zijn. Inmiddels, ruim vijfendertig jaar na dato, blijkt niets minder waar te zijn: hermeneutiek (interpretatieleer) staat bovenaan de agenda en is niet meer weg te denken uit discussies rondom Bijbel en theologie. Wat er op het spel staat, liegt er dan ook niet om. Terwijl de

Verlichtingsdenkers in het spoor van Descartes nog hoog opgaven van het kritisch vermogen van de mens om zelf de Bijbel te kunnen uitleggen, staat datzelfde kritische vermogen nu ter discussie: de mens (en dus ook de bijbellezer) wordt beheerst door irrationele factoren, manipuleert en wordt gemanipuleerd en kan zelfs de rede niet meer vertrouwen. Kan de christelijke gemeente dan nog wel met overtuiging over de Schrift als Woord van God spreken of moeten geloof en openbaring plaatsmaken voor wantrouwen en twijfel? Kunnen er vanuit de Bijbel nog wel universele uitspraken gedaan worden of moeten we ermee leren leven dat uiteindelijk alles relatief is en ieder z'n eigen waarheid heeft?

Dat is zo ongeveer de context waarin Anthony Thiselton poogt een voluit christelijke hermeneutiek te ontwikkelen. Vanaf mijn allereerste kennismaking met zijn denken halverwege de jaren tachtig heb ik zijn werk op de voet gevolgd en ben ik sympathisant. In 1980 publiceerde hij zijn *The Two Horizons*, waarin hij de bruikbaarheid van het denken van Martin Heidegger, Rudolf Bultmann, Hans-Georg Gadamer en vooral Ludwig Wittgenstein voor de interpretatie van het Nieuwe Testament onderzocht. Voor mij indertijd een eye-opener, want ik werd me ervan bewust hoe diepingrijpend filosofische vooronderstellingen doorwerken in ons bijbellezen en hoe ze ons vooral ook tot hulp kunnen zijn om de Bijbel beter te

verstaan. In 1992 publiceerde hij zijn *New Horizons on Hermeneutics*, waarin hij de nieuwere ontwikkelingen (met name postmoderne stromingen) op hun bruikbaarheid onderzocht en het voor mij erg bruikbare onderscheid introduceerde tussen socio-pragmatische en socio-kritische benaderingen (kort door de bocht gezegd, het lezen van de Bijbel als bevestiger van het eigen gelijk of het lezen van de Bijbel als kritische instantie tegenover ons). Drie jaar later publiceerde hij *Interpreting God and the Postmodern Self*, waarin hij een christelijk antwoord wil geven op de postmoderne nadruk op argwaan en zelfdeceptie.

Het omvangrijke boek dat nu verschenen is, is een verzameling van tweeënveertig essays over hermeneutiek die Thiselton in de afgelopen vijfendertig jaar heeft geschreven. Daaronder tien niet eerder gepubliceerde of recent geschreven artikelen en een aantal samenvattingen en/of excerpten uit de drie hierboven genoemde studies. Het boek geeft zodoende een zeer representatief beeld van het denken van Thiselton. Niet geschikt als eerste kennismaking (daarvoor is de materie te complex), maar wel een uitstekende gids voor wie een fundamentele hermeneutische bezinning niet schuwt.

In het werk van Gadamer en Ricoeur waardeert Thiselton vooral het serieus nemen van de typisch postmoderne vragen over verborgen agenda's, manipulatie, institutionele en persoonlijke belangen, achterdocht en dergelijke, die het onbevangen lezen van de Bijbel voorgoed onmogelijk hebben gemaakt. Met Gadamer en Ricoeur weigert Thiselton zich daarbij neer te leggen. Wie zich overlevert aan het postmoderne adagium dat alles interpretatie is en kennis fictie is, valt ten prooi aan nieuwe vormen van manipulatie, zo stelt hij (31-32). Hij voert dan ook een stevig pleidooi voor de *mogelijkheid* van het verstaan. In tegenstelling tot een aantal postmoderne filosofen en literatuurwetenschappers die stellen dat iedere uitleg subjectief is en je nooit zeker kunt weten of jouw uitleg de juiste is,

beroept Thiselton zich onder meer op Luther met zijn pleidooi voor de helderheid van de Schrift: weliswaar is niet alles duidelijk in de Schrift en speelt de uitlegger een belangrijke rol in de totstandkoming van kennis (wie welke vraag stelt, bepaalt voor een groot deel het antwoord), maar dat hoeft geen hindernis te zijn om nieuwe inzichten op te doen: de Bijbel is helder genoeg om zijn claims te kunnen verstaan en biedt voldoende houvast om ermee in zee te gaan.

Interessant is Thiseltons polemieken tegen het Amerikaanse pragmatisme van Richard Rorty en Stanley Fish. Hij beschouwt hun denken als een groter gevaar voor christelijke theologie dan het Europese postmodernisme van Friedrich Nietzsche, Roland Barthes, Michel Foucault en Jacques Derrida: hun kritische denken kan namelijk nog helpen om de dingen scherp te krijgen (581-606), maar bij het pragmatisme is elke hoop de eigen context te overstijgen al bij voorbaat tot mislukken gedoemd (659-66).

Typerend voor de aanpak van Thiselton is wat je zou kunnen noemen de benadering van de gulden middenweg, of in ieder geval de poging om niet in uitersten te vervallen. Hij uit bijvoorbeeld stevige kritiek op de drie 'meesters van de achterdocht' (Nietzsche, Marx en Freud), maar wil zich er tegelijkertijd ook door laten beleren: hoe kunnen zij ons helpen om de Bijbel beter te verstaan? Ze hebben duidelijk gemaakt dat het lezen van de Bijbel vaak met allerlei ideologische belangen te maken heeft, maar Thiselton weigert vervolgens te aanvaarden dat dit *altijd* of *per definitie* het geval is. Anderzijds keert hij zich ook tegen de meer naïeve vormen van bijbellezen, waarin alles draait om het 'ontdekken' van tijdloze waarheden (propositional truth) (631). Thiselton leunt zwaar op de zgn. Speech-Act Theory van J.L. Austin en D.D. Evans en op het denken van de latere Wittgenstein. Kern van hun denken is dat waarheidsclaims altijd worden gedaan in een bepaalde context (alles is in die zin relatief), en dat bepaalde waarheidsclaims een bepaalde stand van zaken in de werkelijkheid veronderstellen, willen ze waar blijken: de woorden 'hierbij verklaar ik u tot man en

vrouw' zijn alleen maar rechtsgeldig als ze worden uitgesproken in een bepaalde context en door een geautoriseerd persoon. Een belangrijk deel van het werk van Thiselton is gewijd aan de toepassing hiervan op theologie en exegese.

Tenslotte, er is in deze bundel een uitstekend artikel opgenomen over de 'morality of the Christian scholar', over het verschil tussen de predikant en de theoloog/bijbelwetenschapper (685-700). Zijn die twee water en vuur? Je zou het soms wel denken. De een wil betrokken en geëngageerd het evangelie verkondigen en, zo vertaalt ik het maar even, vooral niet moeilijk doen, de ander is radicaal op zoek naar waarheid, zelfs al passen de uitkomsten van het onderzoek niet altijd in zijn of haar theologische straatje en blijft hij of zij altijd maar nuanceren en eindeloos doorvragen en lijkt het wel alsof er nooit een einde aan de discussie komt. Die twee moeten het vooral niet met elkaar op een akkoordje gooien, zegt Thiselton, maar elkaar leren respecteren in het besef dat ze elk een eigen rol en verantwoordelijkheid hebben te vervullen. Beslist de moeite van het lezen waard.

dr. A.W. Zwiep (docent NT aan de VU)

De onweerstaanbare liefde van God,

Thomas Talbott, *In Perspectief* / Merweboek, Amersfoort / Sliedrecht 2006, 224 blz., €17,50

Thomas Talbott beschrijft en verdedigt in dit boek het universalisme, een theologisch paradigma inhoudend dat alle mensen uiteindelijk behouden zullen worden. Het is bijna ondoenlijk een boek te recenseren waarvan de schrijver zelf de brede uitdaging aankondigt als 'een hermeneutisch probleem, dat in wezen neerkomt op de exegese van de Bijbel als geheel: (...) een sleutel aanreiken tot consistente bijbeluitleg, vrij van fundamentele en logische inconsequenties' (55). De hele Bijbel door, en allerlei teksten helemaal opnieuw uitleggen! Dit is bovendien, bij alle kritiek die ik straks zal hebben, een scherpzinnig boek, waarin heel wat exegetische noten gekraakt worden.

Om toch een totaalbeeld te krijgen, heb ik

me afgevraagd wat het godsbeeld is van Talbott. Zelf wijst de auteur ons even verderop deze weg, en hij onderscheidt 'drie verschillende godsbeelden. Volgens het Augustiniaanse model zijn Gods verlossende doelen onaantastbaar, maar is Hij beperkt in liefde; volgens het Arminiaanse kent Gods liefde geen grenzen, maar wordt Hij in de uitvoering van zijn verlossende doelen gehinderd door factoren van buitenaf [namelijk de vrije wil van de mens, HPM], waar Hij geen invloed op heeft. In het godsbeeld van de universalisten is zowel zijn liefde als verlossingwerk onbepaald.' (57) Maar over het godsbeeld van dit paradigma valt nog wel even iets meer te zeggen. Talbott waarschuwt tegen ongenueanceerde theologie, een godsbeeld opgebouwd uit bijbelteksten (61), maar als men zijn betoog verder volgt, ontstaat de indruk dat hij aan dit probleem zelf niet ontkomt: een duizelingwekkende opbouw van in het gelid opgestelde Schrifplaatsen moet de bewijzen leveren.

Als de onweerstaanbare, alles overtreffende liefde van God de voornaamste notie is waardoor alles in de theologie moet worden verklaard, zul je andere onderdelen als blokkades ondervinden en daarmee willen afrekenen. Talbott heeft m.i. zeker geen ongelijk met zijn stelling dat de kerk angst heeft gepredikt, maar je brengt wel alles terug op de noemer van theologie als je zegt dat dit komt doordat 'de westerse kerk afstand nam van universele verzoening en dit zelfs veroordeelde' en daarmee 'zich verwijderde (...) van de enig houdbare theologie waarin liefde altijd de overhand houdt' (45) Weer is de vraag: wat voor God ontmoeten wij in het universalisme? Een God van de theologie? Nog iets waarin Talbott zeker scoort is zijn terechte kritiek op het forensische denkmodel in de soteriologie. Het is wáár dat het offer van de Here Jezus niet bedoeld was 'om een furieuze God te kalmeren', en dat door Christus' actie niet een gewijzigde opstelling van God naar ons tot stand is gekomen (47). En het is ook waar dat dit model, dat zeker al teruggaat op Anselmus, tot wrijving leidt als men probeert daarin alles onder te brengen; bijvoorbeeld de gedachte dat Gods gerechtigheid ten koste van zijn

genade zou gaan, en vice versa (79).

Talbott formuleert het scherp, naar aanleiding van een citaat van Milton: 'Zo lijkt het bijna alsof Christus niet gestorven is om ons te redden, maar om een ernstig geval van schizofrenie bij de Vader op te lossen' (150) – en daarin gaat hij nu juist een stapje te ver, want we hebben het niet over een psychologie van God, maar over de poging om inzichtelijk te maken hoe de Schrift over verschillende eigenschappen van God ogenschijnlijk zeer onbekommerd spreekt, terwijl onze theologie daarmee misschien wel de grootste moeite heeft. Dan is er toch niets mis mee om in dit onbevengende spreken van de Bijbel gewoon sommige dingen naast elkaar te laten staan, zonder ze theologisch op één noemer te willen brengen?

Als het gaat over de plaats van vergelding als verklaringmodel voor bestraffing, en de proportionaliteit van de eeuwige straf, is de kritiek van Talbott zeker steekhoudend, en het voorbeeld dat de auteur zelf aanhaalt, namelijk dat Judas voor dertig zilverstukken Jezus verraadde (152) maakt duidelijk dat een mathematische benadering hier niet voldoet, en dat is ook wat Talbott wil betogen. Maar de 'vergelddingstheorie' wordt een karikatuur als zij zou inhouden dat 'de gerechtigheid vereist dat wij (...) een compenserend verlies lijden als vergelding voor al onze verkeerde daden, in verhouding met onze mate van schuld' (161). Maar waarheen wil de auteur eigenlijk? Het alternatieve godsbeeld zou dan dat beeld zijn 'waarin Gods natuur onverdeeld is' (165) – maar natuurlijk is zij dat! Waarom echter zou Gods natuur niet kunnen (of zelfs moeten) worden beschreven in termen die voor ons logisch incoherent zijn? Onze terminologie kan niet altijd het gewicht dragen waaraan ze wordt blootgesteld als God Zelf ermee beschreven wordt.

Het Godsbeeld van het universalisme wordt dus eenzijdig vertekend door het beeld van een God die uiteindelijk niets anders kan dan liefhebben. In feite neemt het universalisme de mens niet serieus, maar wordt hij uiteindelijk (na eventueel een ernstige schrobbering te hebben ondergaan) door God 'doodgeknuffeld'. Dat blijkt nog het meest uit Talbotts

behandeling van het arminianisme, namelijk dat 'onze vrije keuzes, met name de verkeerde, barrières zijn die God moet omzeilen als Hij werkt aan de verwezenlijking van zijn liefdevolle doelen met ons' (185). Maar is Gods interactie met de mens, het betrekken van de menselijke respons in wat de hemel doet, niet juist Gods heerlijkheid, waarin Hij geen barrières omzeilt maar ze aan zijn doel dienstbaar maakt? Als God precies hetzelfde voor ons wil als wij eigenlijk zelf willen, of we dat weten of niet, hoe moeten wij ongehoorzaamheid en weerstand tegen God dan verstaan (190)?

Over onze eeuwige bestemming hebben wij niets in te brengen, vindt Talbott (193), en dat is maar goed ook, zegt hij, want de afwijzing van de ware God, op volledige kennis gebaseerd, is niet rationeel (196). God weet het beter, en na een aantal moeilijke omwegen brengt Hij tenslotte alles weer in orde. Waar die omwegen dan voor dienen, is een lastig probleem; het universalisme heeft m.i. geen consistente theodicee in huis. 'Paulus leert ons dat God mensen kan verharden die nog niet rijp zijn voor de waarheid, opdat zij die waarheid tenslotte vinden' (198). Maar dat is niet wat Paulus zegt, hij zegt m.i. dat de verharding van mensen een bezegeling van hun eigen keuze is. Talbott blijkt hier een godsbeeld te verkondigen, maar ook een mensbeeld, namelijk dat van de zuiver redelijke mens, die bij aanvoering van genoeg argumenten tenslotte daarvoor zal zwichten. 'Hoe kan iemand die genoeg bij zijn hoofd is om moreel aanspreekbaar te zijn op wat hij doet, in vredesnaam de voorkeur geven aan de verschrikkingen van de hel boven de vreugde van verzoening?' (200). Een homo rationalis zegt natuurlijk tenslotte tegen God: ach ja, U hebt eigenlijk gewoon gelijk. Maar is dat de mens die wij in onze eigen ziel kennen, en rondom ons ontmoeten, en waarover wij in de Schrift lezen?

Ten slotte nog een paar technische opmerkingen. Kleinigheden als St. Jerome voor Hiëronymus (27), 'inderdaad' als vertaling voor Engels *indeed* (28), het fout spellen van het Gr. woord *chronois aioniois* (95), plus nog wat strooigoed hadden de vertaalster niet mogen overkomen, en had de

uitgever eruit moeten halen.

mr. Henk Medema (uitgever en publicist)

Draads en tegendraads. Leren van de puriteinen. *Henk Bakker, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 137 blz., € 12,90*

'Het is boeiend en zinvol om je in de puriteinen te verdiepen.' Deze openingszin zet de toon voor het boek en lijkt me ook een goede samenvatting ervan. Henk Bakker verzet zich tegen de karikatuur dat puriteinen streng godsdienstige, wereldvreemde en saaie types waren. Integendeel, ze durfden uit de toon te vallen en stonden voor een radicaal trouwe vorm van christendom. Christenen kunnen vandaag de dag nog veel van hen leren. Bovendien liggen bij de puriteinen de wortels van de wereldwijde evangelische beweging en slaat studie van de puriteinen een brug tussen evangelische en reformatorische christenen.

In plaats van een thematische of chronologische opbouw heeft het boek een originele structuur. In het eerste hoofdstuk zet Bakker in met een beschrijving van het leven en de denkbeelden van Jonathan Edwards. Via de beschrijving van Edwards krijgt de lezer al heel wat mee van het puriteinse milieu en de geschiedenis van de puriteinse beweging. In het tweede hoofdstuk passeert een aantal puriteinse portretten de revue. Aan de hand van figuren als William Tyndale, John Bradford, William Perkins, Jeremiah Burroughs en John Owen wordt een historische schets gegeven van de puriteinse beweging. In hoofdstuk 3 vult Bakker dit beeld aan met een thematische schets van het puriteinse leven en denken. De puriteinse theologie is consequent Godgecentreerd. Centrale thema's zijn de verkiezing, bekering en berouw en levensheiliging. In de laatste twee hoofdstukken beschrijft Bakker de actualiteit van het puritanisme voor de kerk van nu en pleit hij voor een herbronning met behulp van de puriteinen. Hij werkt dit uit in een viertal thema's: Godgerichtheid, Schriftgerichtheid en prediking, non-conformisme en offerbereidheid en theologie

van de opwekking. Het boek sluit af met studievragen en een lijst aanbevolen studiemateriaal. Daardoor is het boek heel geschikt voor een huiskring of werkgroep. Ik vind dit boek bijzonder waardevol.

Henk Bakker is erin geslaagd om in een kort bestek veel te zeggen en zijn tijdgenoten een historische spiegel voor te houden. Hij legt de vinger bij de mensgerichtheid van veel hedendaagse kerken en confronteert dit met het puriteinse denken.

'Waar God centraal staat, staat de mens in zijn schaduw' (113). De aandacht voor noties als bekering en berouw lijkt me heilzaam. Bakker weet een romantische idealisering van het verleden te vermijden en blijft met beide benen in zijn eigen tijd staan. Hij wijst bijvoorbeeld op de kwalijke bijwerkingen die het puriteinse denken over verkiezing, heiliging en geloofszekerheid soms heeft gehad.

Een kritiekpuntje is dat Bakker de neiging heeft tot zwaarwichtig woordgebruik. Zo vermeldt hij de Latijnse term *damnatio memoriae* (70) zonder vertaling. De term *providentia* (98) wordt wel vertaald, maar in een boek als dit is Latijn helemaal niet nodig. Het boek bevat ook onnodig veel moeilijke en zelfbedachte woorden. Op dit punt kan de schrijver een voorbeeld nemen aan William Perkins, volgens wie de kansel niet de plaats is om kennis van het Latijn of spitsvondigheden te etaleren (77). Ongetwijfeld zou Perkins dat ook gezegd hebben van een boek voor een niet-wetenschappelijk publiek. Verder vraag ik mij af of Bakker niet teveel ophangt aan de puriteinen met een congregationalistische kerkvisie, die hij meerdere keren bijvalt. Volgens mij speelt dit punt binnen de puriteinse beweging een minder prominente rol dan hij ons wil doen geloven. Een foutje is dat in de lijst met aanbevolen boeken *De Reformatie der puriteinen* twee keer wordt genoemd.

Voor zowel evangelische als reformatorische christenen biedt dit boek veel stof tot bezinning. Aanbevolen voor iedereen die gelooft in een kerk van alle tijden (en voor wie dat niet doet nog veel meer).

drs. Willem van Klinken (onlangs afgestudeerd als theoloog aan de VU met als specialisatie bijbelovertalen)

The Preexistent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark, and Luke. *Simon J. Gathercole, Eerdmans Grand Rapids 2006, xi +344 blz., \$ 32,00*

Volgens de gangbare opinie is het geloof in de pre-existentie (voorbestaan) van Jezus een marginaal verschijnsel in het Nieuwe Testament. Het zijn vooral teksten als Fil. 2:6-11; Kol. 1:15-20 en de proloog van het Evangelie naar Johannes die het debat beheersen. In dit boek betoogt Simon Gathercole, universitair hoofddocent Nieuwe Testament in Aberdeen (Schotland), dat pre-existentie ook in de synoptische evangeliën aan de orde is, hetzij expliciet, hetzij als een logische, niet-weg-te-denken vooronderstelling. De bijbels-theologische en exegetische onderbouwing van zijn betoog richt zich in het bijzonder op de zgn. 'ik ben gekomen om te ...' uitspraken (bv. Luc. 12:49, 51; Mat. 10:35; Marc. 10:45, enz.) (83-189). Die vormen een bijzondere categorie die niet vergeleken moet worden met het 'opstaan' van een profeet (bij wie een voorbestaan niet aan de orde is), maar met de 'verschijning' van een engel of een ander figuur uit de hemelse heerlijkheid (bv. Dan. 9-10, Tobit 5:5, Elia, Henoch). Deze teksten volgen een vast stramien (een werkwoord van 'komen' met een indicatie van het doel 'om te'), veronderstellen een bewuste (persoonlijke) beraadslaging vooraf en hebben alle een hemels vertrekpunt. Uitvoerig gaat Gathercole in op alternatieve interpretaties en geeft zijn weerwoord op wat in zijn ogen 'false perspectives' zijn.

In de discussie over pre-existentie draait het vaak om de vraag of er gesproken moet worden van persoonlijke pre-existentie (de betreffende persoon was er al voordat hij op aarde kwam) of van ideële pre-existentie (het hemelse plan ligt klaar, maar wordt pas in de geschiedenis gerealiseerd). Voor Gathercole is die laatste categorie geen optie, omdat volgens hem dan alles en iedereen wel pre-existent genoemd kan worden (nl. in Gods voorkennis of uitverkiezing) en daarmee het begrip wordt uitgehouden. Op zoek naar persoonlijke pre-existentie tracht hij de invloed van de zgn. Wijsheidsteksten tot

een minimum te reduceren (193-227). Van de hemelse Wijsheid wordt in het OT al beweerd dat die er al voor de schepping was (Spr. 8:22-31), maar het gaat dan wel om ideële pre-existentie. Volgens Gathercole wordt Jezus in teksten als Luc. 11:49-51 par. Mat. 23:34 en Luc. 10:21-22 par. Mat. 11:25-27 niet geïdentificeerd met de goddelijke Wijsheid (!), maar verraden deze teksten wel de opvatting dat Jezus een (persoonlijk!) voorbestaan had in de hemelse heerlijkheid. Dit deel van het onderzoek vond ik minder overtuigend: de Wijsheidsteksten worden m.i. teveel naar de gewenste uitkomst toeverklaard. Verder wordt er de nodige aandacht besteed aan de vraag of de christologische hoogheidstitels (Messias, Heer, Mensenzoon, Zoon van God) pre-existentie veronderstellen en de auteur beantwoordt dat bevestigend (231-283). Een bijzondere plaats neemt de bespreking van Luc. 1:78 in, waarin sprake is van de 'opgang (van)uit de hoge', volgens Gathercole een niet mis te verstane expressie van het geloof in Jezus' voorbestaan in een evangelie dat volgens velen geen pre-existentie aan Jezus toekent (238-242). Gathercole hanteert een zeer heldere bewijsvoering, schrijft genuanceerd en realiseert zich ook de beperkingen van zijn onderzoek: hij beperkt zich tot het niveau van de evangelisten, gaat niet in op bronnenkwesties en waagt zich ook niet aan al te buitensporige theologische gevolgtrekkingen. Met alle waardering die ik voor dit onderzoek heb, blijf ik echter wel met een vraag zitten die in dit boek niet beantwoord wordt. Latere joods-rabbinse bronnen maken meer dan eens melding van de pre-existentie van de Tora, als een van de zeven zaken die 'geschapen zijn voor de schepping van de wereld' ('Zeven dingen zijn geschapen voordat de wereld geschapen werd, namelijk de Tora, de boetedoening, de hof van Eden, Gehinnom, de troon der heerlijkheid, het heiligdom en de naam van de Messias', Pesiqta 54a Bar). Ook in apocalyptische geschriften ten tijde van het Nieuwe Testament zijn dergelijke uitspraken aan te treffen. Het is in die lijn van de overlevering zonneklaar dat er niet gedacht is aan een persoonlijk

voorbestaan, maar dat het 'bij wijze van spreken' is, zelfs al werd er in persoonlijke termen over gesproken, en wel om de goddelijke autoriteit erachter te beklemtonen. Gathercoles argumentatie zou aan overtuigingskracht winnen, wanneer hij ook die teksten in zijn betoog had meegenomen.

dr. A.W. Zwiep (docent NT aan de VU)

Heerlijke verkwisting. De rijkdom en reikwijdte van aanbidding. *Henk P.*

Medema, Medema Vaassen 2006, 192 blz., € 14,95

Aanbidding. Misschien wel het modewoord in de kerk in de afgelopen jaren. Naast de honderden CD's met 'Worship' die de afgelopen jaren verschenen, worden er tientallen boeken over dit onderwerp geschreven. De meeste boeken zijn afkomstig uit Amerika, maar ook Engelse auteurs doen een flinke (en meestal, naar mijn smaak, beter doordachte) duit in het zakje. Van Nederlandse bodem is op dit gebied maar weinig beschikbaar. De in het Nederlands beschikbare boeken zijn meestal vertaald of Amerikaans (pinkster) materiaal dat in eigen woorden op schrift is gezet. Een boek, geschoeid op de Nederlandse leest, is dus in mijn ogen bij voorbaat een aanvulling. Het boek *Heerlijke verkwisting* leidt ons in een aantal hoofdstukken van 'het belang van aanbidding' naar 'de betekenis voor onze samenkomsten'. Vanaf de eerste pagina's geeft de auteur zijn enthousiasme voor het onderwerp weer. Hierin struikelt hij soms (naar eigen zeggen) bijna over zijn woorden. Daarover later meer. Alle hoofdstukken zijn doorspekt met verwijzingen naar andere literatuur, voorbeelden uit de kerkgeschiedenis en bijbelteksten. Een verademing daarbij is dat hij verder gaat dan de 'standaard teksten' over aanbidding (zoals Joh. 4, Openbaring 4 en 5), hoewel ook deze bijbelspassages worden behandeld. De kern komt daarvoor veel meer op de samenkomst als geheel te liggen dan alleen op het begrip 'aanbidding.'

Ik had eens een collega die tijdens verga-

deringen onder al zijn actiepunten een dikke streep zette. Onder alle punten! Hetgeen, in mijn ogen, het doel van het strepen (accentueren van belangrijke punten) juist voorbij schoot. In dit boek gebeurt dat ook op veel momenten. Zo vliegen je op een gegeven moment de definitie van aanbidding om de oren: 'aanbidding is in de kern dit', 'aanbidding komt in essentie hier op neer', 'uiteindelijk betekent aanbidden dat we zus doen', enzovoorts. Gaandeweg vroeg ik me zelfs af: 'Wil de ware aanbidding nu opstaan?' Het boek lijkt redelijk associatief geschreven. Op vrijwel elke pagina licht de schrijver zichzelf, met veel omhaal van woorden, toe. Daarnaast noemt hij continu andere punten die van belang zijn en die we vooral ook niet over het hoofd moeten zien. Het is duidelijk dat de auteur goed belezen is, maar door deze manier van schrijven is vaak moeilijk te volgen welk punt hij wil maken. Zelfs als de auteur aankondigt 'nu echt concreet te worden', blijven heldere conclusies uit.

Heerlijke verkwisting bevat toch ook een flink aantal pareltjes. Het priesterschap van de gelovigen, uitgewerkt in combinatie met het hogepriesterschap van Christus is er zo één. De rol van de gelovigen is niet alleen om God offers te brengen (met ons hele leven) maar ook om anderen te helpen dat te doen. Ook het voortdurende hameren op kennis van God als noodzakelijke basis voor 'aanbidding in geest en waarheid' is er één die als uitdaging kan dienen voor ieder die wil groeien in dit 'heerlijk verkwisten'. Het accent op aanbidding dat er de laatste jaren in veel kerken is, gaat daarmee niet ten koste van het onderwijs, maar zou juist vanuit de woordverkondiging moeten ontstaan.

Bart Visser (musicus en staflid muziek in de NGK te Houten)

De goddeloosheid van de wetenschap.

Theologie, geloof en het gangbare wetenschapsideaal, Marcel Sarot, *Meinema Zoetermeer* 2006, 159 blz., € 18,50

Alle lof voor de helderheid van dit boek.

Hoewel enige kennis van de wetenschapstheorie vereist is, worden de zaken helder en analytisch op een rijtje gezet. Alsof je weer in de collegebanken zit. Maar een belangrijker vraag is of deze helderheid ook bijdraagt aan de geloofwaardigheid van Sarots betoog. De lezer moet dat uiteraard zelf beoordelen, maar de auteur heeft de discussie over de verhouding van geloof en wetenschap mijns inziens niet veel verder gebracht. Integendeel, aan het eind lijken de tegenstellingen tussen beide alleen maar verscherpt. Daarvoor kan ik in dit korte bestek slechts een enkel voorbeeld noemen.

Een belangrijke vraag die door het hele boek heen speelt, is die over het bestaan van God en zijn ingrijpen in deze wereld. De auteur werkt deze kernvraag uit naar twee kanten, die van de theologie en die van de (natuur)wetenschap. Wat zijn theologische uitgangspunt betreft, is er voor Sarot ruimte om te geloven dat God kan ingrijpen in de werkelijkheid, zoals bij de opstanding van Christus. Maar dat gebeurt niet al te vaak en veelal verborgen, want de zelfstandigheid van de schepping mag geen geweld worden aangedaan. Deze 'zelfstandigheid' van de schepping biedt de gelovige zelfs de mogelijkheid om de werkelijkheid te benaderen 'alsof er geen God is' (63). Dat de natuurwetenschap a-priori moet uitgaan van de ontkenning van het bestaan van God, staat voor de auteur vast. In dit verband spreekt hij van het 'methodologisch atheïsme'. Alleen als de werkelijkheid autonoom, geheel 'eigenstandig' wordt opgevat (124), kan de wetenschap haar objectief onderzoeken. Anders, zo stelt Sarot, kan wetenschap nooit tot zuivere, feitelijke kennis komen. Stel je voor dat de wetenschap zou uitgaan van Gods ingrijpen in de werkelijkheid, dan zouden allerlei rampen zomaar als 'straf van God' verklaard kunnen worden' (122). De wetenschap moet daarom vrij blijven van transcendente invloeden, 'alsof God niet bestaat'.

Hebben wij het hier over hetzelfde 'alsof'? De auteur wekt die indruk wel. Hij suggereert met zijn 'alsof', dat theologie en moderne wetenschap methodologisch uit dezelfde bron putten, zoals hij ook in

hoofdstuk 7 en 8 verdedigt. Dat is echter geenszins het geval, zo meen ik. Daarvoor nemen we de genoemde begrippen 'zelfstandigheid' en 'eigenstandigheid' nog eens onder de loep.

'What's in a name?' Nou, heel wat en dat laat de auteur ook blijken. De theologisch geformuleerde 'zelfstandigheid' van de schepping moeten we volgens Sarot verstaan als 'vrijheid tegenover God'. Met de 'eigenstandigheid' van de wetenschap gaat het daarentegen om het vrij zijn van God en dat is wezenlijk iets anders dan het 'tegenover'. Dit 'vrij zijn van God' betekent voor de moderne wetenschap dat de werkelijkheid slechts in, door en uit zichzelf bestaat, omdat er geen God is. En daarmee krijgt ook het 'alof' van het 'methodologisch atheïsme' een andere, veeleer antireligieuze lading. Dit ware gezicht van het methodologisch atheïsme onderkent de auteur mijns inziens onvoldoende. Daarmee legt hij onbedoeld maar pijnlijk bloot dat theologie en moderne wetenschap onbereikbaar voor elkaar zijn geworden. De onoverbrugbare kloof tussen theologie en (natuur)wetenschap heeft niets met de wetenschappelijke methode uit te staan, maar komt voort uit moedwillig ongeloof van moderne wetenschappers. Dat ook Sarot de wetenschap daarop aanspreekt en betoogt dat zij soms verworden is tot een 'levensbeschouwelijk atheïsme', is niet genoeg. Zoals gezegd, onderkent hij te weinig, dat er een fundamentele, religieuze tegenstelling bestaat, niet tussen geloof en wetenschap, maar tussen de wetenschapper die Gods hand (h)erkent in de werkelijkheid en de wetenschapper die überhaupt niets van God wil weten, methodologisch en levensbeschouwelijk niet. Dat Sarot 'tussen scientisme en fideïsme' wil blijven, is te rechtvaardigen en te waarderen. Als theoloog en wijsgeer had hij geloof en wetenschap echter een betere dienst bewezen als hij allereerst het ware gezicht van de wetenschappelijke goddeloosheid had blootgelegd.

Het gesprek tussen wetenschap en geloof kan pas zinvol gevoerd worden als de wetenschap weer bereid is transcendent te gaan. Niet noodzakelijk in de richting van een God die in deze wereld ingrijpt, maar wel als erkenning dat de werkelijkheid

meer is dan autogene materie en zelfregulerende wetmatigheid. De vraag is dus of de hedendaagse wetenschapper weer open wil staan voor de kennis van een werkelijkheid die niet in, door en uit zichzelf bestaat of verklaard kan worden, maar voor haar bestaansgrond afhankelijk is van 'iets' wat niet in haar zelf te vinden is. Niet als theoloog maar juist als wijsgeer had de auteur in die richting kunnen wijzen, zonder de wetenschappelijke methode geweld aan te doen.

Jan van Riessen (Nederlands Gereformeerd predikant te Ermelo)

Pastor in perspectief. Een praktisch-theologisch onderzoek naar de competentie van de pastor. Joke Bruinsma-de Beer,

Narratio Gorinchem 2006, 288 blz., € 20,00

Hoe competent is de pastor? Dat is de uitgangsvraag van Joke Bruinsma-de Beer in haar promotieonderzoek. Het mooie van dit boek is dat zij die pastorale competentie heeft onderzocht bij drie groepen: gemeenteleden, gemeentepredikanten en psycho-sociale hulpverleners. Aanleiding voor het onderzoek vormt de verandering in het beroep van pastor. Verandering binnen de kerk door de secularisering, maar ook de opkomst van seculiere psycho-sociale hulp is van belang. Dat roept de vraag op bij welke problemen de pastor bij uitstek geschikt is als gesprekspartner. De competentie van de pastor gaat over haar deskundigheid, haar persoon en het ambt. Dat laatste speelt binnen evangelische kringen minder, omdat deze meestal een congregationale gemeentevisie en organisatiestructuur hebben. Het onderzoek is echter uitgevoerd binnen het (toen nog) gereformeerde deel van de PKN. Voor ons is van belang dat naast deskundigheid ook de persoon van de pastor er toe doet.

Uit de publicatie blijkt dat gemeenteleden meestal tevreden zijn over de pastorale hulp en dat zij de predikant zien als deskundige op het gebied van de Bijbel en op het terrein van sociaal-maatschappelijke hulpverlening, met uitzondering van financiën en seksualiteit. Wat gemeentele-

den missen aan deskundigheid is verstand van de pastor van hulpverleners, psychologie en menselijke relaties. Ze zien ook dat pastores in hun ogen onvoldoende goed omgaan met conflicten, het verhelderen van gewetensvragen en het inschatten van psychische ziekten. Predikanten zijn van mening dat ze tekort komen op het terrein van psychologie, hulpverleners en andere godsdiensten. Ze vinden ook dat op geen enkel terrein van de pastorale vaardigheden uitblinken! Vooral het omgaan met conflicten en het inschatten van psychische ziekte blijft voor veel predikanten onder de maat, evenals gesprekken voeren. Als het gaat om eigenschappen van de pastor zien we een aantal opmerkelijke verschillen tussen feitelijke en gewenste situatie. Predikanten zien dat ze onvoldoende scoren op het terrein van (in volgorde van belangrijkheid): kunnen samenwerken, zichzelf kennen, praktisch zijn, zichzelf zijn in het beroep, voor zichzelf kunnen opkomen, kunnen relativeren, sociaal, flexibel, ruimdenkend. Zestig procent van de predikanten twijfelt aan de professionele werkhouding van predikanten. Ze dichten het beroep van predikant een lagere status toe dan dat de gemeenteleden dat doen! Een beeld waar de psycho-sociale hulpverleners in mee gaan. Ook zij zien in de sociale kanten van het beroep een belangrijk verschil tussen gewenste en feitelijke situatie. Tot zover het eerste deel van het onderzoek. Opvallend is de lacune in de sociale vaardigheden als conflicthantering en in het zichzelf kennen van de predikant. Juist ook omdat conflicten aan de orde van de dag zijn binnen gemeenten (geen enkele denominatie uitgezonderd) en omdat de pastor zelf het instrument is in het pastoraat. Nu moeten we daar direct een kanttekening bij plaatsen. Het gaat hier om wetenschappelijk geschoolde predikanten met een sterke nadruk op het woord en daarmee op cognitieve vaardigheden. De vraag is of HBO-predikanten die we in de kleinere kerken vaker tegenkomen niet veel meer inzicht hebben in zichzelf en in het sociaal vaardig opereren in de gemeente. Vanuit mijn ervaring als theologiedocent in het HBO-onderwijs

heb ik de indruk dat de meesten in dat opzicht de nodige bagage meebrengen en daarmee hun geringere exegetische vaardigheden compenseren. Dat pleit overigens voor meer samenwerking tussen wetenschappelijke en HBO-theologen in de gemeenten. De discussie of ze ook de status van predikant moeten krijgen laat ik hier achterwege. In ieder geval zou iedere predikant dit boek eens moeten lezen (de statistieken lezen en interpreteren kunnen de lezers achterwege laten) om te zien hoe ze hun eigen competentie inschatten.

In het tweede deel gaat Joke Bruinsma-de Beer in op de theorie van Henning Luther en dan met name zijn boek *Religion und Alltag*. Aangezien zij een samenvatting geeft van zijn denken zal ik niet pogen dat hier in een paar zinnen ook te doen.

Daarmee doen we geen recht aan Luther. Joke Bruinsma- de Beer pleit uiteindelijk voor een pastor die in staat is om vanuit een kritische hermeneutiek de pastorant bij te staan. Een hermeneutiek met oog voor de pastorant in haar situatie, de christelijke geloofstraditie (met Bijbel), de omringende samenleving en de pastor zelf. Het is de taak van de pastor om de pastorant en de christelijke geloofstraditie met elkaar te verbinden in een kritische relatie. Kritisch in de zin van een tegenover dat verhelderend werkt en een relatie die elkaar wederzijds verandert. En dat binnen de huidige maatschappelijke context. Dat vergt van de pastor dat zijzelf haar eigen biografie kent en hoe deze biografie samenhangt met de geloofstraditie. Zonder het eerste deel tekort te doen vind ik het tweede deel van het boek inhoudelijk het meest uitdagend. Uitdagend omdat het mezelf op de huid komt; ik word geprikkeld tot nadenken over mezelf, over mijn traditie en staan in deze samenleving. Het is te hopen dat Joke Bruinsma- de Beer verder gaat in haar ontsluiting van Luther voor Nederland.

drs. Eduard Groen (docent gemeenteopbouw aan het baptistenseminarium te Bosch en Duin en aan de Christelijke Hogeschool Windesheim te Zwolle)

De sabbat. Een wet van genade. G. Locht, Boekencentrum, Zoetermeer 2006, 220 blz., € 16,50

Waarom houdt de christelijke kerk zich niet aan het sabbatsgebod, maar wel aan de andere negen van de Tien Geboden (pp. 14-17)? En dat in een tijd waarin de vervangingstheologie is afgeschaft? Dat is de vraagstelling die de auteur ons in het eerste hoofdstuk voorlegt. Voor de beantwoording daarvan kiest hij voor een studie van de geschiedenis van sabbat en zondag.

Het tweede hoofdstuk behandelt Gods verbond met Abraham, een genadeverbond, waarbij geboden na bevrijding en belofte komen. Hoofdstuk 3 behandelt de sabbat als teken van het verbond, een soort trouwring tussen God en het volk Israël. Het vierde hoofdstuk laat zien hoe Jezus de hele wet wil vervullen. Dat betekent niet afschaffen, maar dat Hij het juist tot een zaak van ons hart wil maken. Heel natuurlijk laat hoofdstuk 5 zien dat Paulus zeer waarschijnlijk veel meer van de oudtestamentische wetten heeft gehouden dan wij gewoonlijk aannemen. Hij was een wetsgetrouw joods christen (p. 118). Dat de eerste christenen op sabbat naar de synagogen gingen, wordt in hoofdstuk 6 bewezen. Daarbij moet worden opgemerkt, dat er niet veel bewijzen zijn en dat er nog geen alternatieve vierdag bestond. Hoofdstuk 7 laat zien dat er nog geen sprake is van zondagsvieringen in het Nieuwe Testament. Hoofdstukken 8 en 9 beschrijven de opkomst van de zondag als rust- en vierdag.

Locht heeft in veel opzichten gelijk: er is een vloeiender overgang van Oude naar Nieuwe Testament dan wij vaak aannemen, gestempeld als we zijn door Luthers tegenstelling tussen wet en genade. De eerste christenen volgden veel joodse gewoonten, omdat ze zich in eerste instantie binnen het jodendom bewogen en geen alternatief hadden. Toch is er op het betoog van Locht wel wat af te dingen. In zijn poging te bewijzen dat er nog lang sabbat is gevierd in het vroege christendom, citeert hij vroege kerkvaders. Deze citaten wekken echter de indruk dat strikte sabbatsvierders uitzonderlijk

waren, zelfs in de tweede eeuw.

Geschriften tot aan de vierde eeuw proberen de zondag al bijbels te funderen, vanuit de schepping of vanuit Jezus' opstanding. Dat ondergraaft de redenering in hoofdstuk 8, dat de sabbat pas in de vierde eeuw door de zondag is vervangen, mede omwille van de zonnecultus.

Mijn belangrijkste kritiek op Locht is echter, dat hij de centrale plaats van Handelingen 15 verwaarloost. De apostelen besluiten dat heidenen, als zij christen worden, niet eerst tot het joodse volk hoeven toe te treden door de besnijdenis. Daarbij vervalt niet alleen de besnijdenis voor heidenchristenen, maar ook de plicht tot het houden van de overige geboden. Heidenchristenen hebben de status van godvrezende, niet die van Jood. Paulus redeneert in zijn brieven ook niet vanuit de oudtestamentische wetten, maar vanuit de liefde, de orde, de gemeenschap in Christus, de deugd.

Hoewel Locht aanvankelijk zegt niemand tot de sabbatsviering op zaterdag te willen dwingen, wordt er later sterk tegen de zondag geageerd. De zondag is heidens, ja zelfs afgodisch van herkomst (p. 192).

God heeft meer vreugde in de sabbat dan in de zondag (p. 65). Het 'afschaffen' van de sabbat getuigt van een anti-joodse houding (p. 191). Heel zijn betoog komt erop neer dat een christen toch als Jood moet leven, zij het dan dat de later gegroeiende uitleg van de Tora niet geheel hoeft te worden overgenomen van het jodendom. Is dit niet een andere vorm van vervangingstheologie? Waarom kunnen wij als christenen niet tegen een bescheiden *status aparte* ten opzichte van de Joden? Komt dat misschien door een verregaand biblicisme, waardoor elke tekst even zwaar moet tellen?

dr. E. van Staalduine-Sulman

Heilige tekst in onze taal. Bijbelvertalen voor gereformeerd Nederland. Jaap van Dorp en Tineke Drieënhuizen (red.), NBG Heerenveen 2006, 176 blz., € 9,95.

Deze bundel bevat de lezingen van een in 2005 gehouden symposium over het ver-

talen van de Bijbel in de gereformeerde traditie. Volgens de samenstellers was de centrale vraag voor de sprekers 'hoe vanuit een gereformeerde visie op de Bijbel bepaalde vertaalproblemen zouden moeten worden opgelost. Zij vergeleken die oplossingen met vertaalkeuzes die zijn gemaakt in moderne Nederlandse vertalingen' (7). Centraal staat dus de relatie tussen de gereformeerde (vertaal)traditie en moderne bijbelvertalingen. Naast de lezingen van het genoemde symposium zijn nog vier andere artikelen opgenomen die bij deze thematiek passen.

De bundel biedt een boeiend palet aan bijdragen. De insteek van de artikelen is zeer divers. Twee bijdragen zijn historisch van aard. Anne Jaap van den Berg schrijft over Grosheide en de Nieuwe Vertaling. Theo van der Louw vergelijkt twee soorten letterlijkheid: die van Buber en Rosenzweig en die van de Statenvertaling. Hij komt tot de interessante conclusie dat de wortels van de vertaalmethode van Buber en Rosenzweig (en de Amsterdamse School) liggen bij de romantische taalopvatting van Schleiermacher. Rob van Houwelingen vergelijkt vanuit exegetisch perspectief drie vertalingen van de proloog van het Johannesevangelie. Jan Groenleer verkent de mogelijkheden om de psalmen in de NBV te gebruiken binnen de gereformeerde liturgie. Gijsbert van den Brink bepleit aansluiting bij de kerkelijke vertaaltraditie als de bijbeltekst die keuze toelaat. Twee artikelen belichten achtergronden bij de NBV. Marijke de Lang schrijft over de vertaling van de Griekse woorden *dikaïosunê* en *dikaïoun* in de paulinische brieven. Jaap van Dorp licht toe hoe binnen de NBV omgegaan is met oudtestamentische citaten in het Nieuwe Testament.

De diversiteit van een bundel als deze leidt wel tot een zekere fragmentarisatie. Iedereen lijkt (meestal impliciet) te opereren met zijn eigen begrip van de gereformeerde traditie. Mart-Jan Paul is de enige die in zijn bijdrage 'Gereformeerde vertaalprincipes en de boeken van Mozes' aan de hand van de Statenvertaling een aantal gereformeerde vertaalprincipes formuleert. De meeste artikelen leggen wel een link met de gereformeerde traditie. Zo

stelt Eep Talstra dat een gereformeerde opvatting over de Bijbel vraagt om voorrang van het ambacht van de taalkundige. Tineke Drieënhuizen wijst terecht op de problemen die in het licht van modern taalkundig onderzoek kleven aan een letterlijke vertaling als de Statenvertaling. Wat betekent dat dan voor een gereformeerde visie op bijbelvertalen? Wat houdt de gereformeerde vertaaltraditie in? Hoe moeten we die traditie vandaag de dag vormgeven? Daarover had ik graag wat meer gelezen in de diverse bijdragen. Het zwaartepunt ligt erg bij de NBV en die vertaling wordt door sommige auteurs wat te gemakkelijk als ijkpunt gepresenteerd. Niettemin biedt de bundel veel waardevolle informatie. Er komt heel wat kijken bij het vertalen van de Bijbel en dat wordt uit dit boek opnieuw duidelijk. Dat maakt bijbelvertalen juist zo'n boeiend onderwerp. De prijs van € 9,95 verdient een eervolle vermelding.

drs. Willem van Klinken (onlangs afgestudeerd als theoloog aan de VU met als specialisatie bijbelvertalen)

De ware Judas. Nieuw licht op een duister figuur. Bert Aalbers, Kok Kampen 2006, 496 blz., € 27,50

Dit boek over de plaats van Judas Iskariot in het Nieuwe Testament is een bewerking en popularisering van een lijvig proefschrift uit 2001, aangeboden aan de Theologische Universiteit Kampen (Oudestraat). Bert Aalbers, PKN-predikant en docent Nieuwe Testament aan Windesheim/NBI Hogeschool voor Theologie in Utrecht, beschrijft de verschillende stadia uit Judas' carrière en doet onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen tussen de vier evangeliën. Wat ze met elkaar gemeen hebben, zo stelt hij vast, is dat Judas steevast wordt aangeduid als 'één van de twaalf', d.w.z. iemand uit de eigen kring. In vergelijking met wat er door andere exegeten over Judas wordt gezegd, komt Aalbers op een genuanceerd beeld van Judas uit: hij was niet de duivel in eigen persoon, zoals dat er in de traditie vaak van gemaakt is,

maar hij gaat ook niet vrijuit, zoals in een aantal hedendaagse pogingen om Judas van schuld vrij te pleiten en hem te rehabiliteren.

De titel van ieder hoofdstuk is gekoppeld aan een woord of begrip dat in het Nederlands met Judas in verband wordt gebracht (Judasboom, Judasoor, Judasgroet, enz.). De hoofdstukken en paragrafen zijn voorzien van citaten over Judas uit de literatuur, film, krant, enz. De ingeschoven citaten zijn vaak interessant, maar werken af en toe wat verstorend, doordat exegese en interpretatie door elkaar heenlopen. Een belangrijk punt dat Aalbers in zijn boek aansnijdt, is de (zeer actuele!) vraag naar het antisemitisme. In de geschiedenis van de christelijke kerk is Judas - alleen al op grond van de associatie van zijn naam met Joden: Judas, Judea, Jood - type en vertegenwoordiger geworden van het joodse volk: net als Judas zijn ze verraders, kinderen van de duivel, enz. Hoewel er een paar lastige teksten zijn (o.a. Joh. 8:40-44), concludeert Aalbers dat er in het Nieuwe Testament niet gesproken kan worden van antisemitisme: het gaat om een intern-joods debat (de christenen van het eerste uur waren immers allemaal Joden). Aalbers zegt dan ook: 'Judas is geen symbool van en voor het jodendom, maar eerder van en voor de gemeente!' (434).

In deze uitgave is de vakliteratuur na 2001 niet of nauwelijks meer verwerkt. Dat is jammer, want juist de afgelopen jaren zijn er weer een aantal monografieën verschenen, die de thematiek van Aalbers direct aansnijden (Kim Paffenroth, Anthony Cane, alsmede het Judasboek van ondergetekende uit 2004). Storend is dat citaten (en het zijn er veel) consequent zonder bronvermelding worden vermeld. Op een aantal punten gaat het exegetisch helaas niet helemaal goed. In Marcus 3:13 ('en zij kwamen tot Hem') wil Aalbers een technische uitdrukking zien met de betekenis 'weggaan om iemand te volgen, iemand volgen als leider' (33). Hij legt een verbinding met 14:10, waar Judas naar de overpriesters 'gaat' en hun partij kiest, en concludeert: 'Hij die eerst uitging tot Jezus, gaat nu uit tot zijn tegenstanders' (76-77). Op zichzelf geen verkeerde

gedachte, maar taalkundig klopt het niet. Aalbers noemt geen bron om deze (enigszins uitzonderlijke) betekenis hard te maken (in zijn dissertatie verwijst hij naar de online editie van Strong), maar het woordenboek van Bauer (ed. Danker 2000, p.102) maakt weliswaar melding van deze betekenis (als laatste), maar dan gaat het in het Grieks toch echt om een andere constructie.

Niet minder dubieus is de opmerking dat 'het werkwoord poreusthai door Matteüs altijd wordt gebruikt in de zin van 'gaan in opdracht, gaan op grond van een bevel' (81). Als er bij de desbetreffende teksten in Matteüs al sprake is van een opdracht, dan zit dat niet in het gebruikte werkwoord als zodanig, maar in de gebruikte vorm (de imperatief, maar zelfs dat is geen garantie!) of in de bredere context waarin het woord voorkomt. Idem dito voor de opmerking n.a.v. Matteüs 27:5 ('hij verwijderde zich, ging heen en verhing zich'), dat bij Matteüs het Griekse werkwoord voor zich verwijderen 'in de meeste gevallen de bijbetekenis heeft van een heimelijke terugtocht in het zicht van dreiging of gevaar' (315). In al deze gevallen heeft de exegeet zich door de pastor laten overrulen. In de bespreking van de dood van Judas in Matteüs 27:5 mis ik een verwijzing naar de dood van Achitofel (de verrader van David) in 2 Samuël 17:23, een passage die volgens de meeste hedendaagse exegeten een direct stempel heeft gedrukt op de versie van Matteüs van Judas' dood. Die verwijzing is kennelijk slachtoffer geworden van de inkortingsingrepen van de auteur, want in zijn proefschrift wordt de verbinding wel gelegd (2:57-61). Jammer dat hij weggevallen is. Inspelend op de actualiteit besteedt Aalbers in een bijlage nog aandacht aan het onlangs weer opgedoken Evangelie van Judas en geeft er een (op de Engelse vertaling gebaseerde) Nederlandse vertaling van (478-486). Voor zijn eigenlijke onderzoek volstrekt overbodig. Ondanks deze minpuntjes is het boek voor de geïnteresseerde lezer een overzichtelijke en bruikbare inleiding op de dubieuze rol van Judas Iskariot in het Nieuwe Testament.

dr. A.W. Zwiep (docent NT aan de VU)

Studiebijbel Oude Testament, deel 2. Bijbelcommentaar Leviticus / Numeri / Deuteronomium. M.J. Paul, G. van den Brink en J.C. Bette (red.), Centrum voor Bijbelonderzoek, Veenendaal 2005, 1264 blz., € 60,- bij voorintekening

'Geen recensie door een vakgeleerde, maar vanuit het oogpunt van de gebruiker', zeiden ze op de redactie. En zo kreeg ik deel twee van de 1264 pagina's tellende studiebijbel mee naar huis. Nu heb ik de indruk dat er niet zo vaak gepreikt wordt over de boeken Leviticus tot en met Deuteronomium. Integendeel, je hoort vaak dat mensen die de Bijbel enthousiast gaan lezen, ergens in Leviticus stranden. Als ergens de kloof tussen oude en nieuwe verbond, tussen 'bijbeltijd' en moderniteit manifest wordt, dan is het wel in deze teksten. De vraag naar de hermeneutiek dringt zich hier klemmend op. Ik denk ook aan de huidige discussie in de reformatorische wereld die ds. Sam Janse met zijn boek *De tegenstem van Jezus* heeft los gemaakt. Eerst echter enige opmerkingen over het boek zoals het voor ons ligt. Op de linkerpagina vinden we steeds de Hebreeuwse tekst met consonanten en een woord voor woord vertaling. Boven de Hebreeuwse woorden de z.g. 'Strong' getallen, die ook in veel Engelstalige commentaren en woordenboeken gebruikt worden (en in de Online Bible). Op deze manier kan ook wie het Hebreeuws niet machtig is, op betrekkelijk eenvoudige wijze woordverwantschap op het spoor komen. In een kolom naast het Hebreeuws worden vertalingen geboden uit de Staten Vertaling, de NBG 51, de Willibrord 1975, Groot Nieuws 1996 en de NBV. Bij het voorbereiden van een bijbelstudie lijkt mij dat heel nuttig. De verschillende bijbelboeken zijn van een inleiding voorzien, waar op structuur en hoofdthema's wordt gewezen. Het viel mij op dat men het auteurschap van Mozes voor het overgrote deel van de stof handhaaft. Zelf ben ik er al lang niet meer van overtuigd dat een orthodoxe/evangelische Schriftbeschouwing ons dwingend tot zo'n visie moet leiden. Zonder de bronnentheorie (E,J,P,D) met al de gekunstelde onderscheidingen te omhelzen, lijkt

het mij toch overduidelijk dat de tekst van de Tora, zoals die voor ons ligt op vele plaatsen een latere hand verraadt en niet alleen in Deut. 34 waar de dood en begraving van Mozes verhaald worden. Hier kom ik dan terug op de hermeneutische vragen. Een uitgave als deze is niet geschreven voor vaktheologen, die hebben geen Strong-nummers en woord voor woord vertaling nodig. Ik zie gebruikers voor me die voor een kring of lezing proberen hulp te zoeken in het commentaar en de 9 excursen achterin. Moeite heb ik er mee dat in de hermeneutische excurs terecht wordt opgemerkt dat het zoeken van Gods wil een zaak is van de gemeente (blz. 1254), maar dat geen ruimte is voor dat zoeken en onvolkomene in de wetten zoals die zijn overgeleverd. Is ook de Tora niet de neerslag van een (door de Geest) geleide zoektocht naar de wil van God? Heeft God werkelijk opgedragen dat men zijn eigen vrouw of boezemvriend moet doden of zelfs een hele stad uitroeien omdat er tot afgoderij aangezet wordt? De opmerking 'Het is niet bekend of een dergelijke maatregel ooit tegen een stad is toegepast' lijkt mij een wat onhandige poging de scherpte van zulke geboden te neutraliseren. Samenvattend: een mooi werkboek, maar als commentaar biedt het niet zoveel meer dan de 'Korte Verklaring'.

drs. Rob van Essen

Beterschap, zorg voor de ziel in dagen van ziekte. Henk Veltkamp, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 136 blz., € 14,90

Dit boekje is volgens de auteur bestemd voor zieken en gezonden en gaat in op vragen die opkomen wanneer een mens met ziekte te maken krijgt. Dat is heel breed en zo is het boek ook opgezet. Vanuit een aantal grote thema's, zoals 'tijd en ruimte', 'zelf en ander', 'zorg geven en ontvangen', wordt besproken wat het krijgen van een ziekte zoal aan veranderingen teweegbrengt. Dit alles wordt verlicht met aan het begin van ieder hoofdstuk een citaat uit *De kleine prins* van A. de Saint-Exupéry, veel anekdotes van min of

meer bekende mensen die ziek werden, gedichten en liedteksten.

De toon is meestal pastoraal van aard, blijkens het volgende citaat: 'verlangen is jezelf verlengen, iets in jezelf langer laten worden, om te reiken naar die bron en zin die jou en jouw leven verre te boven gaan' (p.77). Maar ook zijn er meer beschrijvende gedeelten, bijvoorbeeld over de begrip- pen lichaam, ziel en geest. In een boek van 130 pagina's is dat wel heel veel.

Als we de schrijver moeten geloven, zou iedereen wel iets van zijn gading in dit boekje kunnen vinden, maar dat lijkt me een overschatting: voor (beginnende) pas- toraal werkers blijft dit boekje teveel aan de oppervlakte. Niet iedere chronisch of ongeneeslijk zieke zit te wachten op een boekje met de titel 'Beterschap'. Ik denk dat vooral mensen die al geïnteresseerd zijn in spiritualiteit en op één of andere manier met ziekte te maken hebben, er wel iets van hun gading in kunnen vin- den.

Wat mij betreft is dit boekje een te weinig diepgaande poging om levensvragen betreffende gezondheid en ziekte aan de orde te stellen.

drs. F.A.J. Zwiep-Janssens (GZ-psycholoog)

Wij ontvingen en komen mogelijk terug op:

Tot in Athene. Handelingen 1-17. Willem Barnard, Meinema Zoetermeer 2006, 272 blz., € 15,00

De charismatische beweging. Dr. Karel Blei, Kok Kampen 2006, 192 Blz., € 16,90

Levend in Leviathan. Een onderzoek naar de theorie over 'christendom' in de politieke theologie van Oliver O'Donovan. Ad de Bruijne, Kok Kampen 2006, 294 blz., € 22,50

Pastor in perspectief. Een praktisch-theolo- gisch onderzoek naar de competentie van de pastor (proefschrift). Joke Bruinsma-de Beer, Narratio Gorinchem 2006, 288 blz., € 20,00

Wijn en het (laatste) Avondmaal. Nico Catsburg, Gideon Hoornaar 2006, 89 blz., € 7,90

Gij zult mijn getuigen zijn. Zending in bij- bels perspectief. Drs. J.H. van Doleweerd e.a. (red.), Den Hertog Houten 2006, 331 blz., € 28,90

De fascinerende vrouw. John en Stasi Eldredge, Gideon Hoornaar 2007, 272 blz., € 16,50

Gospel-centred Hermeneutics. Biblical-theo-

logical foundations and principles. Graeme Goldsworthy, Apollos/IVP Nottingham 2006, 341 blz., £ 16,99

Lucas / Acta. Deel 2: Het verhaal van Jezus. Jos de Heer, Meinema Zoetermeer 2006, 393 blz., € 35,00

Wat zeggen de visioenen in de Openbaring van Johannes? Truus Kuijper-Maan, Aan het Woord Zuidlaren 2005, 208 blz., € 14,95

Langs de mysterieuze grenzen van het leven. Jan Lever, Ten Have Kampen 2006, 222 blz., € 17,90

Varensporten en olifanten (en andere essays). C.S. Lewis, Kok Kampen 2006, 319 blz., € 24,50

De magische wereld van de bijbel. Bert Jan Lietaert Peerbolte (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 152 b.z., € 16,50

Het evangelie van Judas. Prof. dr. J. van Oort, Ten Have Kampen 2006, 191 blz., € 19,90

De Geest van God. Ontwerp van een pneuma- tologie. Willem J. Ouweneel, Medema Vaassen 2007, 452 blz., € 39,95

Die gesproken heeft door de profeten. Over de Geest. Rinse Reeling Brouwer, Alex van Ligten e.a. (red.), Kok Kampen 2006, 143 blz., € 15,00

How much does God foreknow? A compre- hensive biblical study. Steven C. Roy, Apollos/IVP Nottingham 2006, 312 blz., £ 14,99

Herstelwerk. De Geest werkt van schepping tot voleinding. Willem Smouter, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 152 blz., € 12,90

Afstemmen op de Allerhoogste. Twaalf liede- ren bij het leesrooster op de Nieuwe Bijbel Vertaling. Leendert Terlouw, Uitg. Simplicitas Veenendaal, 21 blz., prijs onbekend

Ester. Hoezo onderdanig? Dianne Tidball, Medema Vaassen 2006, 173 blz., € 14,95

Jezus in de Millinx. Woorden én daden in een Rotterdamse achterstandswijk. Daniel de Wolf, Kok Kampen 2006, 204 blz., € 14,90

The Expansion of Evangelicalism. The age of Wilberforce, More, Chalmers and Finney. John Wolffe, IVP Nottingham 2006, 272 blz., £ 16,99

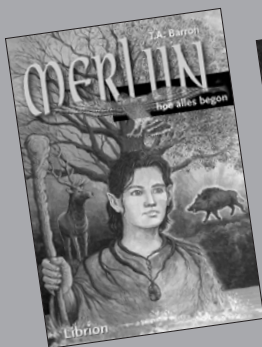
The Mission of God. Unlocking the Bible's grand narrative. Christopher J.H. Wright, IVP Nottingham 2006, 582 blz., £ 21,99

Als kinderen meevieren. Een onderzoek naar de discussie over kindercommunie binnen de kerken. Anna Zegwaard, Narratio Gorinchem 2006, 190 blz., € 17,50

Fantastische boeken

Postbus 217 • 3360 AE Sliedrecht • T. 0184-410224 • www.librion.nl

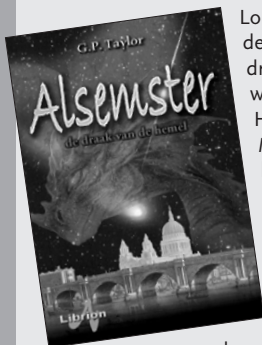

G.P. Taylor ALSEMSTER de draak van de hemel

ISBN 9052900124

304 pag., paperback, € 15,90

'Alsem... de heldere ster zal uit de hemel vallen... en velen zullen sterven vanwege zijn bitterheid.'

Londen, 1756. Op zijn zolder in de chique wijk Bloomsbury zit dr. Sabian Blake – astronoom, wetenschapper en kabbalist. Hij is in het bezit van de *Nemorensis*, een oeroud, in leer gebonden boek dat de geheimen van het universum bevat. In de kantlijn vindt hij een geheimzinnige profetie. Als hij die ontcijfert, kan hij Londen redden van een rampzalig lot. Maar er zijn anderen die ook geïnteresseerd zijn in de *Nemorensis*, om meer duistere redenen...

G.P. Taylor Schaduwmeester

9052900043 • pbk. € 12,50

304 pag.

9052900035 • geb. € 15,50

STEPHEN LAWHEAD

Het Lied van Albion

STEPHEN LAWHEAD heeft naam gemaakt in de hoogste rangen van de hedendaagse fantasy schrijvers. Voor zijn epische trilogie *Het Lied van Albion*, heeft hij geput uit de rijke ader van de Keltische mythologie. Van zijn boeken zijn al meer dan 3 miljoen exemplaren verkocht in vele talen.

In een stijl die doet denken aan Tolkien schetst Lawhead een

wereld die bruist van leven. Dit boek is puur genieten.

Bookstore Journal

Boek 1. Oorlog in het Paradijs

ISBN 9052900051 430 pag.

elk deel gebonden € 22,50

Boek 2. De Zilveren Hand

ISBN 9052900108 400 pag.

Wolven maken de straten van Oxford onveilig. Een Green Man waart rond over de Schotse Highlands. Lewis Gillies en Simon Rawnsdon komen oog in oog te staan met een oud mysterie. Weggerukt uit het dromerige Oxford met zijn torenspitsen, worden de twee studenten overgezet naar de woeste, door mist en sneeuw overdekte heuvels en valleien van Schotland.

Het had eigenlijk alleen maar een plezierig weekendje weg moeten zijn. Maar de weg naar het noorden leidt naar een mystieke tweesprong, waar twee werelden elkaar ontmoeten, in de tijd-tussen-de tijden. Een oude cairn blijkt een portaal te zijn naar de Anderwereld, waar alles anders lijkt en ook weer niet.

In deze parallele en paradijselijke Keltische wereld - Albion - is een strijd gaande tussen goed en kwaad, en wel zodanig dat het evenwicht tussen beide werelden verstoord dreigt te worden.

